

NAŠA STRANKA

EKONOMIJA I ZAPOŠLJAVANJE

Ekonomija BiH danas je, praktično, na samom dnu, što pokazuju i sva relevantna istraživanja i parametri. To je, prije svega, neposredna posljedica ogromnih ratnih razaranja, ali i nespornosti poslijeratnih, ali i aktuelnih vladajućih struktura da na adekvatan način provede tranziciju iz prijeratnog, socijalističkog, planskog sistema ekonomije u savremeni liberalni kapitalizam.

Katastrofalno provođenje privatizacije i tranzicije, obilježeno značajnim kriminalnim elementima, netransparentnim trošenjem ogromnih sredstava prikupljenih na različitim donatorskim konferencijama, nestručnost, neznanje i nepotizam, kao i komplikovano dejtonsko ustavno uređenje, uzrok su neefikasnog državnog aparata. Taj birokratski aparat postao je monstrum, svrha sam sebi, ne zanima se s problemima privatnog (realnog) sektora, koji u uslovima surove globalne konkurencije i ekstremnog procenta "sive" (neprijavljenje) ekonomije, prepušten sebi u našoj zemlji, svakim danom sve više nestaje.

U normalnim okolnostima, trebalo bi biti upravo suprotno: javni sektor bi morao služiti privatnom sektoru, kao generatoru nove vrijednosti i svakog ekonomskog razvoja, koji je, kao takav, uvijek i glavni "finansijer" prihoda državnog budžeta. U nenormalnim okolnostima, tj. u kakvim trenutno jesmo, čak se i ono malo državnih poticaja i subvencija namijenjenih za razvoj privatnog sektora plasira netransparentno i izvan svake je kontrole. Naša trenutna zakonska regulativa nije ni najmanje stimulativna za potencijalne investitore. Stanje je loše i neodrživo, čak i kratkoročno gledajući, te je i više nego potrebno poduzeti radikalnije reformske mjere. Upravo iz navedenih razloga, Naša stranka stavlja ekonomska pitanja u sami vrh prioriteta svog budućeg djelovanja.

Mi čvrsto vjerujemo da su ekonomski problemi zajednički imenitelj i da je njihovo rješavanje jedini preostali integrativni faktor za Bosnu i Hercegovinu i da samo ekonomski prosperitet, kao što je pokazalo iskustvo, može riješiti probleme svakog postkonfliktnog društva, pa tako i našeg.

Naša stranka je socijalno-liberalne orijentacije, što praktično znači da funkcionisanje jedne ekonomije treba da bude zasnovano na principima slobodnog tržišta. Međutim, za razliku od klasičnog liberalizma, naša orijentacija je obilježena i socijalnom dimenzijom, koja nameće državi odgovornost korektivnog faktora liberalnog sistema. Naša vizija je, dakle, korigiranje sistema, a nikako porobljavanje ekonomije od strane politike u vidu planske i centralizovane ekonomske politike.

U skladu sa našom politikom država treba da stvara i kreira neohodne pretpostavke za razvoj slobodnog tržišta, stimulisanjem privatnog sektora, ali i pravednije raspodjele novostvorene vrijednosti i bogatstva, stavljajući interes i blagostanje svakog njenog građanina/građanke u prvi plan. Država za tu ulogu ima na raspolaganju čitav niz mogućnosti, na kojima mi i zasnivamo naše ekonomske politike. One se ogledaju u sljedećem:

- smanjenje sredstava za birokratiju i državni aparat;
- poticaji razvoju i zapošljavanju u privatnom sektoru;
- poticaji razvoju industrijskog i poljoprivredno-prehrambenog sektora;
- socijalne politike i zapošljavanje mladih.

U nastavku teksta, pružit ćemo obrazloženja funkcionalnosti navedenih politika, kao i perspektive njihovog provođenja.

POLITIKE SMANJENJA SREDSTAVA ZA BIROKRATIJU I DRŽAVNI APARAT

Kontrola zapošljavanja javnog sektora

Nakon perioda poboljšanja između 2004. i 2006, upravljanje javnim finansijama se naglo pogoršalo u periodu 2007-2008. Tokom perioda rekonstrukcije (1996-2002.) javna potrošnja se kretala oko 50 procenata BDP-a, a između 2004. i 2006. udio javne potrošnje je opao na oko 46 %. Nakon uvođenja PDV-a 2006. godine, vlade u BiH su povećavale javnu potrošnju, naročito plate u javnom sektoru i gotovinske transfere, što je rezultiralo fiskalno neodrživim stanjem. To stanje je u značajnoj mjeri, pored globalnih uticaja, rezultiralo recesijom u 2009, a javna potrošnja je opet prešla 50 procenata BDP-a.

Tekuća javna potrošnja naglo je porasla na 42 % BDP-a u 2011. (sa 38 % u 2005.). To predstavlja cijelih 86 % ukupne javne potrošnje. Smatralo se politički prihvatljivijim rezanje kapitalnih rashoda, nego rezanje tekuće potrošnje. Tekuća potrošnja istiskuje investicije potrebne za podržavanje dugoročnijeg rasta i nije održiva. Najveći dio te potrošnje ide na tri kategorije:

- plate u javnom sektoru (13 % BDP-a u 2011, rast s 11,4 % u 2005.);
- transferi i subvencije (16,5 % BDP-a u 2011, rast s 13,2 u 2005.); i
- nabavka roba i usluga (10,2 % BDP-a u 2011, manji rast s 9,7 % u 2005.).

Veličina vlade (administrativnih uprava) doprinosi činjenici da izdvajanje za plate administracije dostiže gotovo 13 procenata BDP-a, što spada među najveće ne samo na Zapadnom Balkanu, već i Evropi i Centralnoj Aziji. Tokom većeg dijela perioda 2006-2011. rast potrošnje na plate administracije bio je veći od rasta prihoda budžeta do čega je došlo uglavnom zbog povećanja plata, ali i povećanja broja zaposlenih. Zaposlenici javnog sektora (isključujući preduzeća u državnom vlasništvu) čine relativno velik udio u

ukupnoj zaposlenosti – 27%. Na kantone u FBiH otpada najveći dio zaposlenih u javnom sektoru u FBiH, nakon čega slijede RS i država.

Dakle, strukturalni problem fiskalne politike jeste dupliranje funkcija shodno kompleksnom administrativnom sistemu. U kontekstu toga politika Naše stranke bazira se na tezi o neophodnom:

- **smanjenju javnih rashoda radi ostvarenja kratkoročne fiskalne stabilnosti i srednjeročne održivosti, kao i**
- **restrukturiranju javnih finansija, u smislu realokacije tekućih rashoda u produktivne svrhe, i smanjenja javnih rashoda na tekuću potrošnju (uključujući plate, povlaštene penzije i socijalne transfere).**

Specifični ciljevi ove politke su:

- smanjenje javnih rashoda na godišnjem nivou od 0,5 do 1 % GDP-a s ciljem ostvarenja balansiranog budžeta sa 2016. godinom;
- restrukturiranje javnih rashoda s ciljem smanjenja udjela javnih rashoda na plate sa trenutnih 33% na 25-27% u srednjeročnom periodu (2014-2016.).

Uzimajući u obzir činjenicu o trenutno neodrživoj veličini javnog sektora, fiskalna održivost će se neupitno morati ostvariti kroz, kratkoročno gledano, značajne uštede javnih rashoda i to nedvojbeno izdataka na tekuće rashode, prije svega plate u javnom sektoru, te djelomično i na socijalne transfere. Primjera radi, u 2011. godini u okviru BiH konsolidovanog budžeta 33% javnih rashoda otpada na plate, što je preko 13% BDP-a.

Imajući u vidu navedeno, te činjenicu da se u okviru strukturalnih uslovljavanja od strane MMF-a sprovode značajne reforme u pogledu penzionog sistema u FBiH i RS-u, te sisteme socijalne zaštite s ciljem smanjenja i ograničenja budžetskih opterećenja, akcenat u okviru ove politike se stavlja na realokaciju budžetskih rashoda kroz smanjenja tekućih troškova javne administracije i to plata. Ovo nedvojbeno uključuje sljedeće:

- **Revidirati postojeće sistematizacije radnih mjesta**, prije svega u FBiH, a u skladu sa revizijom organa javne uprave u FBiH, institucija BiH, te organa uprave RS-a. Prema PEIR izvještaju Svjetske banke, trenutno postoji značajan broj nepopunjenih radnih mjesta, prema postojećoj sistematizaciji. U skladu s tim postoji jasna osnova za racionalizaciju te smanjenje izdataka na plate izradom novih sistematizacija koje bi odgovarale realnim procjenama.
- Usvojiti **zakon o zapošljavanju u javnoj upravi** s ciljem jačanja kapaciteta javne uprave, selekcijom kandidata po osnovu profesionalnih kriterija stručnosti, te povećanja transparentnosti i upravljanja.
- Uspostaviti efikasne mehanizme kontrole zapošljavanja u javnim institucijama i rashoda na plate, te uvesti sistem odgovornosti (kazni) za one koji krše dogovorene politike.
- Smanjiti troškove na plate koji se odnose na razne izdatke po osnovu učešća u raznim komisijama, radnim grupama i savjetima. Ne postoji nikakav razuman osnov da se ove aktivnosti dodatno plaćaju. Naprotiv, one predstavljaju instrument tzv. neformalnih umrežavanja javnih službenika bez obzira na njihovu stručnost po određenim pitanjima. Zasigurno, većina rada u ovim *ad hoc* organima spada u domen redovnih dužnosti i poslovnih obaveza. Procjenjuje se da se značajne uštede mogu ostvariti upravo ukidanjem prava na naknadu u ovom domenu, iako je teško napraviti realne procjene s obzirom na ograničen pristup podacima po ovom pitanju. Treba insistirati na transparentnosti organa javne uprave u pogledu davanja informacija koliko trenutno stoje izdaci po ovom osnovu u prosjeku na mjesečnom/godišnjem nivou pojedinačnih institucija.

- Ukinuti/ograničiti razne naknade po osnovu rada u institucijama sa drugim mjestom prebivališta, što uključuje plaćanje troškova smještaja, naknade za odvojeni život, te za posjete porodicama. Ovo se neupitno odnosi na uposlenike u institucijama zakonodavne vlasti, kojima je dat privilegirani status finansiranja troškova smještaja, te gore pomenutih vidova naknada koji su neopravdani imajući u vidu stvarne troškove boravka po osnovu izvršavanja redovnih dužnosti.

U ovom pogledu, potrebno je revidiranje ili potpuno ukidanje ovih privilegija kako bi se reflektirali stvarni troškovi.

Restrukturiranje sistema javnih rashoda u korist povećanja kapitalne potrošnje

Ova politika prevashodno ima za cilj smanjenje tekućih rashoda u korist povoljnijeg učešća produktivne javne (kapitalne) potrošnje.

U vezi sa prijedlogom ove politike potrebno je naglasiti da je trenutna struktura javnih rashoda neprihvatljiva, neodrživa te neopravdana sa aspekta komparacije trendova i struktura javnih rashoda prisutnih u drugim tranzicionim zemljama. Usporedbe radi, ukupni tekući rashodi, dakle, u osnovi izdaci na plate i socijalni transferi (koji ne generišu nove javne prihode) su u 2012. godini iznosili oko 41% u odnosu na BDP, što je više od 2/3 ukupnih konsolidovanih javnih rashoda, dok je visina kapitalne potrošnje iznosila svega 6,7% u odnosu na BDP. Ovaj trend je nedopustiv i razvojno ograničavajući.

Konkretnije, nedvojbeno je da je ova situacija neodrživa u srednjem roku. Ovdje se radi o višestrukom problemu-izazovu:

- Prvi se odnosi na ugroženost makroekonomske stabilnosti zbog mogućih reprekusija na realnu vrijednost kursa, te eksterne stabilnosti i mogućnosti srednjorečnog finansiranja vanjskog duga. Dakle, radi se o potrebi osiguranja fiskalne stabilnosti putem balansirano budžeta zaključno sa 2016. odnosno 2017. godinom.
- Drugi se ogleda u činjenici da je BiH potrebna daljnja nadogradnja javnog sektora, tj. izgradnje institucionalnog okvira u procesu priprema za članstvo u EU. Trenutna veličina javnog sektora i relativno nepovoljni trendovi rasta budžetskih prihoda mogu ozbiljno dovesti u pitanje mogućnost finansiranja daljnje izgradnje javnih institucija u procesu integracije i članstva u EU.
- Treći se odnosi na sužavanje prostora za rebalansiranje budžeta u korist kapitalnih rashoda sa, shodno tome, ozbiljnim reprekusijama na stvaranje povoljnijeg ekonomskog i poslovnog okruženja te ugrožavanjem razvojnih kapaciteta jedne ekonomije.
- Četvrti se pak odnosi na nepovoljne demografske trendove u BiH, odnosno progresivno starenje populacije što će povećati fiskalni pritisak već u srednjorečnom periodu. Ovi demografski trendovi zajedno sa odsustvom rasta formalne zaposlenosti u BiH, impliciraju uvećanje potražnje za socijalnim transferima na zdravstvo i penzije dok se baza osiguranika koji plaćaju doprinose smanjuje.

Imajući u vidu navedeno, specifičan cilj je:

- *restrukturiranje javnih rashoda u korist povećanja kapitalnih investicija, kroz realokaciju ušteda na tekućim rashodima u srednjem roku na povećanje kapitalne potrošnje na svim nivoima.*

U kontekstu realizacije predmetne politike i ciljeva zasigurno treba zagovarati štednju po osnovu principa efikasnosti javne administracije u srednjoročnom periodu. Dakle, rebalansiranje javnih rashoda u korist kapitalnih investicija se u srednjem roku može ostvariti putem ukidanja dupliranja funkcija, razmatranjem

prebacivanje ovlasti i kompetencija (ukidanje ministarstava) sa kantonalnog na federalni nivo, s obzirom da federalni budžet predstavlja osobitu problematiku u ovom pogledu u srednjem roku. Faktor nedostatka političke volje odnosno konsenzusa ne smije i ne može biti opravdanjem rizika upitne srednjeročne održivosti budžeta. Ovdje se, međutim, rizikuje da se balansiran budžet postiže isključivo smanjenjem socijalnih transfera (shodno angažmanu MMF-a kroz *stand-by* aranžman), politički vješto izbjegavajući suočenje sa ekonomski neodrživom kompleksnom administrativnom strukturom, prije svega u FBiH, koja odražava nametnutu političko-etničku realnost. Ukoliko se nastavi sa trendom postojeće, nepovoljne strukture javnih rashoda, naredne državne i entitetske vlade suočiće se sa, ne samo značajnim fiskalnim problemom u 2014. godini, nego i sa ozbiljnim reperkusijama na stvaranje povoljnijeg ekonomskog i poslovnog okruženja te ugrožavanjem razvojnih kapaciteta ekonomije. Preliminarne procjene ukazuju na to da, ukoliko se tekuće politike nastave, konsolidovani bilans na nivou BiH će uvećati deficit u odnosu BDP-a sa trenutnih 2,3% na 2,5%, uzimajući u obzir i dalje nepovoljne procjene kretanja ekonomskog rasta (neznačajan rast za 2013. godinu u procijenjenoj visini od oko 0,5% te procjenama rasta za 2014. manjim od 2%), slab rast dinamike prihoda po osnovu indirektnog oporezivanja. Restrukturiranje je neophodno imajući u vidu činjenicu da fiskalna politika treba biti usmjerena ne samo na fiskalnu stabilnost nego i promociju ekonomske efikasnosti i rasta privatnog ekonomskog sektora.

Glavni uzrok ovakve nepovoljne strukture javnih prihoda jeste kompleksna administracija javne uprave, koja uključuje i dupliranje pozicija u velikom broju instancija, duplu strukturu organa javne uprave odnosno ministarstava na više nivoa vlasti. U uslovima neminovnog smanjenja budžetskog deficita i postizanja balansiranog budžeta, neprihvatljivo je zadržavanje postojeće strukture javne administracije već u srednjem roku. Stoga rebalansiranje budžeta u korist veće kapitalne potrošnje treba biti ostvareno iz ušteda po osnovu restrukturiranja javne administracije.

Ne umanjujući značaj prethodno pomenutih kratkoročnih ciljeva fiskalne stabilizacije dugoročno gledano, efikasnost javnih finansija u pogledu prije svega entitetskih vlada, neminovno se određuje potrebom restrukturiranja javne uprave i administracije, posebice u FBiH. Na primjer:

- Pitanja poput smanjenja fragmentacije i dupliranja funkcija sektora obrazovanja i zdravstva se nesporno mora razmotriti u srednjem roku. Konkretnije, poželjno je razmotriti/zagovarati prebacivanje ovlasti visokoškolskog obrazovanja na entitetski nivo. Argumenti zadržavanja kulturne autonomije Ustavom konstituisanih nacionalnosti ne može biti prepreka integrisanju ciljeva visokoškolskog obrazovanja i stavljanja u liniju kompetencija na federalnom nivou. Ako postoji politička volja, svi elementi kulturne autonomije mogu biti ugrađeni u federalni zakon o visokom obrazovanju, što se odnosi i na uspostavu adekvatnih mehanizama sprovođenja odnosno zaštite istih.
- Razmatranje osnova za ukidanje drugih kantonalnih ministarstava u srednjem roku (npr. socijalne politike i rada, ministarstava privrede) i prebacivanje ingerencija na federalni nivo. U pogledu sektora zdravstva potrebno je razmotriti prebacivanje ingerencija sa kantonalnih na entitetski nivo, te minimalno sistema naplate i kontrole doprinosa.
- Na nivou BiH institucija, neophodno je održati integritet jedinstvenog računa Uprave za indirektno oporezivanje te prevenirati eventualne sporove oko raspodjele prihoda između entitetskih vlada, s obzirom da bi ovo moglo imati ozbiljne reperkusije na donošenja i izvršavanja budžeta.
- Takođe, na nivou BiH veliki izazov predstavlja jačanje kapaciteta i kompetencija Nacionalnog fiskalnog vijeća, kako bi se izbjegle reperkusije poput neusvajanja budžeta po osnovu raznih vidova neusaglašenosti stavova političke provenijencije. Uštede po ovom osnovu bi trebale biti realocirane na kapitalne rashode javnog sektora. Za ublažavanje efekata smanjenja javne administracije

neophodno je osigurati dodatna finansijska sredstva za kompenzaciju i odštetu, te predvidjeti druge programe omogućivanja održivog zapošljavanja putem programa prekvalifikacije, dokvalifikacije i poticanja samozaposlenosti. Iako je ovo politički nepopularan rez, te je teško provodiv imajući u vidu moćnosti lobiranja i političkog pritiska interesne skupine uposlenika javne administracije, ovo samo po sebi ne smije biti opravdanjem politike "ne-činjenja".

POLITIKE POTICAJA ZA RAZVOJ I ZAPOŠLJAVANJE U REALNOM SEKTORU

Smanjenje doprinosa na plate

Radna snaga u BiH je preskupa.

U Bosni i Hercegovini možemo čuti političare kako tvrde da je BiH zemlja jeftine radne snage što je prednost kod privlačenja investicija u nova radna mjesta. Ova tvrdnja nije tačna. Naprotiv, BiH je poslodavcima i radnicima nametnula uvjerljivo najveća opterećenja na plate u regiji, a opterećenja su procentualno veća od prosjeka skupine najrazvijenijih zemalja (OECD). Ukupna stopa socijalnih doprinosa u FBiH iznosi čak 41,5%, dok su u RS 33%. Za usporedbu, Albanija ima 27,9%, Makedonija 27%, Crna Gora 33,8%, Srbija 35,8% i Hrvatska 37,2%. Dakle, FBiH ima uvjerljivo najveću stopu u regiji.

Opterećenje na neto zarade i u RS-u i u FBiH je najveće u regionu. Odnos ukupnog tereta poslodavca, tj. ukupan trošak plate i neto zarade radnika je 1,69 u FBiH, 1,66 u RS-u, a u Hrvatskoj je tek 1,52. Razlike su još drastičnije kada uzmemo u obzir druge zemlje regije, Makedoniju i Albaniju, pa čak i članice EU - Rumuniju i Bugarsku. Ako domaći ili strani investitor želi otvoriti radna mjesta u bilo kojem sektoru, jasno je da trošak radne snage ne samo da neće privući kapital, već će predstavljati prepreku ulaganju. Pored toga, poreska opterećenja su smetnja već postojećim privrednim subjektima u BiH. Postojeća politika opterećenja troška radne snage ne samo da ne predstavlja komparativnu prednost u odnosu na zemlje u regiji, već predstavlja direktnu prepreku stvaranju novih radnih mjesta.

Uz ovaj nivo opterećenja na plate poslodavci ne prijavljuju radnike

Jedna od najočiglednijih posljedica pretjeranih opterećenja na plate je prisiljavanje poslodavaca da u što manjoj mjeri prijavljuju radnike. Kada ih prijave, poslodavci prijavljuju što je moguće niže plate, a onda to nadoknađuju neformalnim metodama ("na ruke") kao i povećavanjem isplate kroz neoporezive dijelove plate (topli obrok, naknada za prijevoz i regres). Zemlja koja ruši sve evropske rekorde po stopi nezaposlenosti od 44% ne može priuštiti dalju destimulaciju za zapošljavanje u vidu rekordno visokih opterećenja na plate.

Imajući u vidu gore navedeno, politike Naše stranke se ogledaju u:

- izjednačavanju visine doprinosa u FBiH sa doprinosima u RS-u;
- uvođenju ličnog odbitka u RS-u do 300,00 KM;
- proširivanju poreske osnovice u FBiH ukidanjem poreskih izuzetaka u FBiH (topli obrok, prevoz) kao što je već slučaj u RS-u;
- povećanju stopa poreza za kategorije koje zarađuju više - visoke dohodovne kategorije; i
- povećanju akciza.

Obrazloženje

Drugi najznačajniji izvor budžetskih prihoda nakon PDV-a, carina i akciza predstavljaju prihodi po osnovi poreza i doprinosa na rad. Učešće socijalnih doprinosa u ukupnim poreskim prihodima iznosi 34,1% što predstavlja 15,7% ukupnog društvenog proizvoda. Jasno je da bi značajno smanjenje priliva izazvalo nedostatke u budžetu, po nekim procjenama i do 290 miliona KM. Ovaj iznos bi se nadoknadio proširenjem poreske osnovice, kao i povećanjem poreza za one koji najviše zarađuju, te povećanjem akciza.

Diferencirana stopa PDV-a

Politika diferencirane stope PDV-a usmjerena je prije svega na:

- uvećanje kupovne moći siromašnih;
- suzbijanje "sivog" tržišta;
- uvećanje budžetskih prihoda, i
- stvaranje boljih uslova za aktiviranje, jačanje i rast domaćih privrednih potencijala, odnosno rast domaće ekonomije u cjelini.

Porez na dodanu vrijednost (PDV) se smatra jednim od ključnih determinanti razvoja zemalja, imajući, prije svega, u vidu u praksi dokazanu činjenicu o većem prihodovnom potencijalu ovakvog sistema oporezivanja. Suštinske prednosti PDV sistema su da se na ovaj način olakšava kontrola i mehanizmi efikasne implementacije i naplate, da pospješuje izvoznu performansu dajući mogućnost rasterećenja indirektnog oporezivanja izvoznika i sl.

Ključna karakteristika BiH PDV sistema u odnosu na prethodni, koji je bio u nadležnosti entitetskih vlada je da je kao takav u direktnoj nadležnosti jedinstvene institucije na nivou države - Agencije za indirektno oporezivanje (UIO). Shodno zakonu i amandmanima zakona o PDV-u sljedeći sektori su izuzeti iz sistema PDV-a: poštanske usluge, medicinske i zdravstvene usluge, usluge socijalne zaštite i sigurnosti, obrazovanja i sporta, kao i niz finansijskih usluga. Međutim, važno je napomenuti da takozvani "poreski krediti" nisu dozvoljeni za izuzete sektore, tj. da isti ne ostvaruju pravo tzv. "potpunog izuzeća" imajući u vidu činjenicu da ne mogu ostvariti povrat PDV-a na ulazne proizvode. Jedino izvozni proizvodi imaju status "potpunog izuzeća" ili tzv. "nulte stope", a odnosi se na izvoz proizvoda iz BiH kao i na prodavca koji pruža usluge direktno u vezi sa izvozom, nadalje humanitarne aktivnosti i donacije. S druge strane, tzv. egzistencijalna dobra (hljeb, brašno, ulje, šećer, mlijeko) kao i neke druge važne usluge (izdavačka djelatnost) ušle su u sistem jedinstvene stope PDV-a

Prag za registraciju poreskih obveznika PDV-a je definiran u iznosu od 50,000 KM na godišnjem nivou. Međutim, nasuprot praksi zemalja članica EU kao i zemalja regiona BiH je uvela jedinstvenu stopu PDV-a u visini od 17% i kao takav trebao je sam po sebi biti najjednostavniji i najefikasniji. Četiri su ključna razloga za to:

- Cjenovna neutralnost – očekivani rast cijena nakon uvođenja stope od 17% ne bi trebao biti veći od 1 % u prosjeku.
- Prihodovna neutralnost – ovakav sistem PDV-a donosi isti nivo prihoda kao prijašnji, porez na prihod.

- Slabi administrativni kapaciteti bh. poreskih vlasti koji se vezuju za efikasnost prikupljanja poreza i upravljanje porezima kao i neizvjesnost same implementacije PDV sistema u BiH.
- Nadalje, kontekstu manje razvijenih zemalja kao i zemalja u tranziciji preporučuje se uvođenje jedinstvene stope PDV-a uzimajući u obzir činjenicu da je učešće poreske osnovice na osnovne proizvode znatno veće nego u razvijenim zemljama, te da bi uvođenje snižene stope PDV-a na ove proizvode imalo značajne negativne reperkusije na budžet (odnosno prihodovni potencijal). Primjera radi, u velikom broju slučajeva zemalja u razvoju i tranzicionih zemalja sa diferenciranim sistemom PDV-a, velika proporcija, gotovo više od polovine poreske osnovice, otpada na oporezivanje po osnovu snižene stope. Dakle struktura ekonomije i nivo razvijenosti su bitni faktori koji se razmatraju pri optimalnom oporezivanju.

Drugim riječima, sistem "efikasnosti" nadvladao je sistem "pravičnosti" i to se pokazalo ujedno i najvećim nedostatkom i ovog sistema koji je vrlo brzo nakon svoje implementacije pokazao svoje slabosti:

- Uvođenje jedinstvene stope PDV-a imalo je **direktan, negativan uticaj na kupovnu moć stanovništva**, prije svih, siromašnih kategorija, kojih je u BiH, nažalost, najveći procenat. Relevantne procjene govore da je stopa inflacije (porast cijena) na hranu i piće u periodu od 2005. do 2007. iznosila čak 18,3%. Kao posljedica rasta stope poreza na osnovne proizvode iznosi približno 2,6% na godišnjem nivou (efekat na prosječnu potrošnju), odnosno reflektira rast potrošnje u visini od 410 KM na hranu i piće na godišnjem nivou. Dakle, građani u prosjeku plaćaju 410 KM više na godišnjem nivou za istu količinu osnovnih proizvoda.
- Istovremeno, nerealno visok prag za registraciju PDV obveznika od 50.000 KM (poređenja radi u Hrvatskoj ovaj prag iznosi približno 14.000 KM, odnosno 50.000 Kn) direktno je uticao na **povećani procenat učešća tzv "sivog tržišta"**, koji se, u prehrambenom sektoru, na primjer, kreće i do 60%. Naime, preko noći značajan broj privrednih subjekata (prije svega malih zanatskih obrta, uslužnih i trgovačkih radnji) je ostao van zone oporezivanja. Uz to, značajan procenat njih zloupotrebljava neefikasan rad nadležnih inspekcija i ne prijavljuje ostvareni prihod. Primjera radi, samo u mlinsko-pekarskoj djelatnosti u BiH, prema zvaničnoj statistici, 40% pekara i 24% mlinova nisu u sistemu PDV-a, što po važećem sistemu PDV državni budžet šteti direktno za 70 miliona KM na godišnjem nivou. Nadalje, procjene govore da se blizu pola milijarde maraka prometa prehrambenim artiklima odvija u tzv. "sivoj zoni", dakle, van sistema PDV-a. S druge strane, uvedena je ograničena trgovačka marža na nivou od 8% na sve osnovne proizvode (hljeb, šećer, ulje, brašno), koja je imala za cilj sprečavanje povećanje cijena i zaštitu kupovne moći. Međutim, zbog svega naprijed navedenog, ova mjera nije dala očekivani rezultat, odnosno, kupovna moć je oslabljena, a budžetski prilivi su umanjeni.
- U najvećoj mjeri usmjeren za finansiranje preglomaznog državnog aparata, uz postojeći, krajnje nepovoljan sistem direktnog oporezivanja (visoki procent poreza i doprinosa na plate uposlenih u privredi) dodatno je **doprinio smanjenju efikasnosti u tzv. realnom sektoru, smanjenu aktivnost (manji obim proizvodnje, umanjeње plata, otpuštanje radnika), što u konačnici rezultira manjim budžetskim prilivima po svakom osnovu.**

Dakle, zbog svega naprijed navedenog jasno je da je aktuelni sistem PDV-a, koji podrazumijeva jedinstvenu stopu od 17% i prag za registraciju od 50.000 KM - neodrživ, kao što su prevaziđeni i argumenti za njegovo uvođenje. Daljnje ustrajavanje na ovom sistemu PDV-a je neopravdano, kako sa čisto ekonomskog, tako i sa etičkog stanovišta.

S tim u vezi, Naša stranka se zalaže za uvođenje diferencirane stope PDV-a odnosno smanjenje stope na 7% za osnovne proizvode, kao i smanjenje praga za registraciju PDV obveznika na nivo od 15.000 KM. Ove mjere će, u relativno kratkom roku, imati neposredan uticaj na:

- **povećanje kupovne moći stanovništva, posebno siromašnih kategorija;**
- **suzbijanje "sivog" tržišta;**
- **povećanje budžetskih prihoda;**
- **stvaranje boljih uslova za aktiviranje, jačanje i rast domaćih privrednih potencijala, odnosno rast domaće ekonomije u cjelini.**

Jednostavniji administrativni procesi

Administrativno okruženje s kojim se svakodnevno suočavaju svi poslovni subjekti u Bosni i Hercegovini je daleko lošije nego u bilo kojoj drugoj zemlji u Evropi. Prema najnovijem istraživanju Svjetske banke, u 130 zemalja svijeta administracija obezbjeđuje bolje uslove za poslovne subjekte nego što to čini administracija u BiH. Još poraznije je saznanje da je u 2006. godini bolje uslove za poslovanje pružalo 86 zemalja, u 2010. to je činilo 115 zemalja, a 2013. čak 130 zemalja.

U 2006. godini poslovni subjekti u BiH su imali povoljnije administrativno okruženje nego poslovni subjekti u Albaniji i Srbiji, a malo lošije nego poslovni subjekti u Makedoniji. A kakva je situacija danas? Na listi Svjetske banke, Makedonija je na 25. tom mjestu po kvalitetu administrativnog okruženja za poslovne subjekte, Albanija na 90, Srbija na 91, a BiH na 131. mjestu. Jasno je da vlade drugih zemlje regiona ulažu napore da kreiraju bolje uslove za privredu i poslovne subjekte, ali ne i vlade u BiH. Prema publikovanim podacima preduzeće u BiH moraju u toku jedne godine da plate i da potroše vrijeme na ispunjavanje više od 300 fiskalnih i prafiskalnih nameta. Sa sve ograničenijim budžetima, administracija na svim novioima u BiH svakodnevno povećava razne takse i naknade ili uvodi nove obaveze za preduzeća.

Ciljevi ekonomske politike Naše stranke na ovom području su:

- smanjenje direktnih i indirektnih administrativnih troškova za poslovne organizacije u BiH;
- podizanje povjerenja poslovne zajednice u administraciju i povećanje saradnje između administracije i poslovne zajednice; i
- smanjenje такси i naknada koje plaćaju preduzeća i ostavljanje preduzećima više sredstava za produktivna ulaganja.

Kako ostvariti ove ciljeve?

Ne samo iskustva drugih zemlja (na primjer, Makedonije), nego i iskustva pojedinih opština i kantona u BiH potvrđuju da je moguće u relativno kratkom vremenu poboljšati administrativne uslove i omogućiti preduzećima uštedu i u direktnim administrativnim troškovima i u vremenu. Najnoviji primjer je prijedlog unapređenja aministrativnih uslova u ZE-DO kantonu. U saradnji sa Međunarodnom finansijskom korporacijom (IFC), vlada ovog kantona je u periodu kraćem od 10 mjeseci utvrdila mogućnost unapređenja 153 od ukupno 173 postupka kroz koje prolaze poslovni subjekti. Dakle, analize su pokazale da je moguće kod 88% postupaka napraviti unapređenja putem smanjenja такси i naknada, pojednostavljenja dokumentacije ili skraćivanja rokova za rješavanje zahtjeva. Procjenjuje se da bi ova unapređenja mogla rezultirati direktnim uštedama u administrativnim troškovima za sve poslovne subjekte u kantonu u visini

od oko 24 miliona KM godišnje i uštedom u vremenu od oko 600.000 dana. Ali, kao i kod mnogih drugih projekata koje su inicirali donatori, nije mnogo vjerovatno da će predložena unapređenja biti i primjenjena u praksi i da će poslovni subjekti i ostvariti uštede. Nesumnjivo je da bi još radikalnija unapređenja bila moguća kada bi se promijenio niz zakona i propisa na novou Federacije BiH. Sama promjena zakona i propisa na svim novima vezanih za građevinske dozvole direktno bi rezultirala bržim započinjanjem poslovanja preduzeća, bržom realizacijom proširivanja proizvodnje i poslovanja i na osnovu toga bržim povećanjem broja zaposlenih. Prema podacima Svjetske banke, samo u 14 zemalja u svijetu poslovni subjekti se suočavaju sa lošijim uslovima u pogledu dobijanja građevinskih dozvola nego što je to slučaj u BiH.

Otvaranje, poslovanje i zatvaranje preduzeća

Najveće prepreke ubrzanju ekonomskog rasta i zapošljavanja, ali i prepreke smanjenju "sive" (neformalne) ekonomije vezane su za administrativne postupke s kojima se susreće svaki poduzetnik kada želi da registruje preduzeće i započne poslovanje i još veće kada želi da zatvori poslovanje i usmjeri resurse u realizaciju bolje poslovne ideje koja može rezultirati i većim zapošljavanjem i većim doprinosima za budžete.

Prema podacima Svjetske banke, samo u 15 zemalja svijeta poduzetnici se susreću s većim preprekama u procesu započinjanja poslovanja nego što je to slučaj u Bosni i Hercegovini, odnosno u 173 zemlje lakše je započeti poslovanje nego u BiH. I dok su ostale zemlje regiona u proteklom periodu realizovale niz reformi i omogućile poslovnim subjektima da brže i uz manje troškove započnu poslovanje i tako bitno poboljšale svoj rang na svjetskoj listi, BiH konstantno zaostaje i pogoršava ovaj rang. U 2008. godini u 149 zemalja svijeta je bilo lakše započeti poslovanje nego u BiH, u 2010. taj broj zemalja je bio 159, a u 2013. - 173. Nasuprot BiH, Albanija je u periodu 2008-2013. poboljšala rang za 47 mjesta, Srbija za 45 i Makedonija za 14, s tim da je u 2013. samo 6 zemalja svijeta omogućavalo lakše započinjanje poslovanja nego što je to slučaj u Makedoniji. U 2013. poduzetnici u BiH su u procesu započinjanja poslovanja morali proći kroz 11 procedura, u Makedoniji kroz dvije, izgubiti 37 dana, u Makedoniji 2 dana, potrošiti 15% od prosječnog dohotka po stanovniku na različite takse i naknade, u Makedoniji 2% i uložiti minimalni kapital u iznosu od 29% od prosječnog dohotka po stanovniku, a u Makedoniji 0%.

BiH treba u što kraćem roku promijeniti sve zakone i propise koji onemogućavaju skraćivanje vremena i smanjenje troškova započinjanja poslovanja.

Ovo je olakšano postojanjem niza analiza koje jasno identifikuju sve slabosti ovog procesa u BiH i navode potrebna i moguća unapređenja. Osnovna prepreka reformama je nespremnost administracija na raznim niovima da priznaju i sagledaju svoju neefikasnost, ali i da uoče koliko svojim postupcima ugrožavaju ekonomski rast zemlje i ostvarivanje koristi za sve, pa i za budžete i samu administraciju.

Podaci o vremenu i troškovima zatvaranja poslovanja i ne postoje. Ovaj proces i nije precizno zakonski regulisan u BiH. Iščitavanje zakona i propisa bi moglo voditi zaključku da se zatvaranje poslovanja i usmjeravanje resursa u isplativije poslovanje može ostvariti za 6 mjeseci. Ali - praksa jasno pokazuje da taj proces uobičajeno traje i do tri godine, uglavnom zbog pristupa poreskih institucija i njihove odluke da odobravaju konačne bilanse pravnih subjekata, tek kada prođe zakonski rok za zastarijevanje potraživanja, odnosno tri godine. Nevjerovatno je da pravni sistem u BiH omogućava ovakvo ponašanje i ovakvo nanošenje štete ukupnom društvu.

Ukupni besmisao i neracionalnost administrativnih procesa vezanih za započinjanje i zatvaranje poslovanja ogleda se i u nepostojanju korektnog registra poslovnih subjekata u BiH i u nemogućnosti da se tačno

utvrđi koliko je poslovnih subjekata zatvoreno u BiH i koliko je novih poslovnih subjekata registrovano. Naš registar uključuje i preduzeća koja su prije 10 i više godina prestala s poslovanjem.

Mogućnosti stranog ulaganja u Bosni i Hercegovini

Dva najvažnija faktora koja obilježavaju ekonomiju Bosne i Hercegovine su nizak nivo proizvodnje i visoka nezaposlenost. Nedostatak domaćeg kapitala je velika kočnica bržem razvoju privrede. Zbog ovog razloga je ulazak stranog kapitala neophodan.

Strani investitori imaju nekoliko mogućnosti plasmana svog kapitala u Bosni i Hercegovini:

- učešćem u procesu privatizacije;
- ulaskom na primarno tržište kapitala;
- plasmanom na sekundarnom tržištu kapitala, i
- direktnim investiranjem.

Strana ulaganja u procesu privatizacije

Strana fizička ili pravna lica mogu učestvovati u privatizaciji preduzeća u BiH. Istina, postoji ograničenje sticanja većinskog vlasništva u preduzećima namjenske industrije ili preduzećima od posebne važnosti. Ali, nasuprot tome, jedan dio preduzeća je namjenski izdvojen za strane ulagače. Riječ je o najkvalitetnijim preduzećima koja su izdvojena iz velike privatizacije i čiji će većinski paket dionica biti prodan strateškim stranim investitorima. Od njih se očekuje da restrukturiraju kupljena preduzeća, uvedu nove tehnologije, odnosno da osnaže preduzeće za pravu tržišnu utakmicu. Gotovinom koju će država dobiti privatizacijom pomenutih preduzeća planirano je finansiranje projekata izgradnje infrastrukture, odnosno oživljavanja jednog dijela ostatka privrede. Istina je da je ovaj pristup ograničio mogućnost građanima da ulože svoje certifikate u najbolja preduzeća, ali se cijeni da koristi gotovinske tender prodaje prevazilaze ovaj nedostatak.

Cilj privatizacije je da sredstva koja država dobija putem privatizacije preduzeća budu uložena u projekte izgradnje infrastrukture, odnosno oživljavanja jednog dijela privrede.

Strana ulaganja na primarnom tržištu kapitala

Zakonom o vrijednosnim papirima i propisima Komisije za vrijednosne papire Federacije BiH predviđeni su uslovi i postupak emisije vrijednosnih papira emitenata sa sjedištem u Federaciji BiH. Osim već pomenutih ograničenja sticanja većinskog vlasništva u preduzećima namjenske industrije i javnim medijima, ne postoje bitna ograničenja za strana fizička i pravna lica da kupuju dionice domaćih preduzeća u primarnim emisijama. Potrebno je istaći da je takva mogućnost vrlo efikasna sa stajališta stranog investitora. Nije potrebno registrirati privredno društvo, pratiti (ponekad spor) postupak odobravanja i registracije stranog ulaganja, dovoljno je upisati i uplatiti dionice i strani investitor postaje vlasnikom udjela u preduzeću. Istina na ovaj način je teško steći većinski ili kontrolni paket dionica, ali je i rizik ulaganja smanjen ili barem podijeljen sa domaćim investitorima. Za emitenta dionica ovo je efikasan način dolaska do svježeg kapitala, bez potrebe za dugim pregovorima, odnosno uglavnom bez rizika gubitka kontrola nad preduzećem.

Prednosti stranih ulaganja je to što su troškovi ulaganja minimalni, većinski dio ostaje u privatnom (domaćem) vlasništvu, dobiva se svjež kapital sa minimalnim rizikom i za ulagača i za većinskog vlasnika.

Plasmani na sekundarnom tržištu kapitala

Plasmani stranih investitora na sekundarnom tržištu kapitala ne spadaju u klasične oblike stranih ulaganja, jer nije riječ o novim poslovnim pothvatima ili kreiranju novog kapitala u preduzećima, nego je to samo promjena vlasništva nad dionicama nekog privrednog društva. Jedina korist koju samo preduzeće može imati je, u slučaju sticanja kontrolnog udjela od strane stranog investitora, restrukturiranje preduzeća i eventualna nova ulaganja, prvenstveno kroz uvođenje nove tehnologije, ojačavanje menadžmenta ili obezbjeđenje novih tržišta.

Prednosti plasmana na sekundarnom tržištu su restrukturiranje preduzeća, eventualna nova ulaganja, uvođenje novih tehnologija, ojačavanje menadžmenta, obezbjeđenje na novih tržišta.

Direktne strane investicije

Prednosti privlačenja stranih direktnih investicija su od visokog značaja, posebno kada se radi o zemljama u razvoju koje karakteriše hroničan nedostatak investicionog kapitala neophodnog za finansiranje razvojnih projekata. Te prednosti se prije svega odnose na finansiranja kapitalnih investicija, transfer novih tehnologija, potencijalne pozitivne efekte na platni i trgovinski bilans, kao i pozitivne fiskalne efekte zbog potencijalnog povećanja prikupljanja direktnih i indirektnih poreza.

Strane investicije, takođe, promovišu osnovne ekonomske ciljeve: stabilnost, razvoj i razmjenu znanja. Strane direktne investicije (FDI) su jedan od najvažnijih instrumenata posredstvom kojih jedna nacionalna ekonomija podstiče proizvodnju, uvoz *know how*-a, rast zaposlenosti, razvoj infrastrukture, smanjenje siromaštva, itd. Benefiti koji se ostvaruju prilivom FDI-a, stvorili su oštru konkurenciju na globalnom tržištu slobodnog kapitala, a sve u cilju privlačenja što obimnijih i raznovrsnijih FDI-a.

Zanimljivo je da su najveći tokovi direktnih investicija između razvijenih država. "U 2002. godini je, od 651 milijarde dolara uloženi stranih direktnih investicija, 460 milijardi otišlo u druge razvijene zemlje (71%), 162 milijarde u zemlje u razvoju (25%), a u zemlje centralne i istočne Evrope nešto malo više od 4%." (Jovanović Gavrilović, 2004: 182)

U Bosni i Hercegovini direktne strane investicije su nakon uspona u 2008. godini, kada su iznosile 1 300 mil. KM, doživjele nagli pad u 2009. kada su iznosile 400 mil. KM. Danas imaju trend rasta; u 2012. iznosile su 907,9 miliona KM i za 375,7 miliona KM su veće nego u 2011. Prilivi stranih direktnih investicija u zemlju su iznosili 963,5 miliona KM i u poređenju s 2011. veće su za 428,9 miliona KM. Domaće investicije u inostranstvo su iznosile 55,6 miliona KM, što je više za 53,5 miliona KM u poređenju s 2011. Zbog ovakvih kretanja investicija, učešće neto direktnih stranih investicija u finansijskom računu se značajno povećalo i iznosi 46,5%, što je i rekordno učešće direktnih investicija u posljednjih pet godina.

Uticaj FDI-a na nacionalnu ekonomiju - politike Naše stranke

Otvoriti nacionalnu ekonomiju uvijek je mač sa dvije oštrice. Tako se i efekti liberalizacije stranih ulaganja, kao jednog od najbitnijih elemenata otvaranja bh. ekonomije mogu posmatrati sa dva aspekta i podijeliti na pozitivne i negativne.

Sa stanovišta investitora, granice nacionalne ekonomije ne predstavljaju posebno bitan faktor u organizaciji poslovanja. Ekonomski suverenitet jedne države nije od primarnog interesa za investitora. On bira strategiju ulaska na tržište tako da najbolje iskoristi pogodnosti lokalnog teritorija, kako god one bile izražene – u tranzicijskim zemljama poput naše, uglavnom u jeftinim i kvalitetnim sirovinama, te jeftinoj i kvalificiranoj radnoj snazi.

Sa stanovišta nacionalne ekonomije, otvaranje novih radnih mjesta, odnosno ulazak svježeg kapitala, što bi za posljedicu trebalo imati povećanje nacionalnog dohotka stanovništva je nesumnjivo pozitivni efekat stranih ulaganja. Povezivanje domaće ekonomije, odnosno domaćih privrednih subjekata sa razvijenim ekonomijama i restrukturiranje domaćih preduzeća (prvenstveno po pitanju tehnologije, menadžmenta i tržišta) koje će takvo povezivanje sa sobom donijeti je preduslov da domaća preduzeća uopšte opstanu u tržišnoj utakmici koja ih čeka. Ali, sa druge strane, prepuštanje sticanja većinskog vlasništva, na bilo koji od ranije navedenih načina, stranim investitorima, posebno u privrednim subjektima od nacionalnog interesa, može biti, u najmanju ruku rizično.

Optimalan rezultat će se dobiti sinergijom ulaganja u proces privatizacije, ulaganjima na primarnom i sekundarnom tržištu kapitala i direktnim stranim investicijama koje donose obostrane koristi, državi, lokalnom stanovništvu i investitorima.

Podsticanje ulaganja – privlačenje stranih investitora

Bosna i Hercegovina nema jasno definisanu investicijsku politiku kao dio razvojne politike, kao ni aktivan pristup stvaranju povoljne klime za potencijalne investitore, kako domaće tako i strane. Privlačenje **direktnih stranih investicija** (FDI) predstavlja jedan od ključnih ciljeva tranzicijskih ekonomija u procesu tranzicije. Trenutni pasivni pristup privlačenja FDI-a i postojeće fiskalne olakšice nemaju rezultata, te je neophodno izgraditi institucionalne kapacitete u svrhu formuliranja i realizacije aktivne politike privlačenja FDI-a. Osnovne komponente u promicanju ulaganja su:

- poboljšanje imidža zemlje za potencijalne investitore kroz povoljniju investicijsku klimu;
- fokusiranje na ulaganja koja mogu najbrže i najjeftinijom promocijom doprinijeti razvojnim ciljevima zemlje u koju se ulaže;
- pružanje usluga potencijalnim investitorima s ciljem da se osigura ne samo olakšan ulazak FDI-a nego i zadržavanje pažnje investitorima u svim fazama ulaganja.

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je 1998. godine osnovalo **Agenciju za unapređenje stranih investicija (Foreign Investment Promotion Agency - FIPA)** s ciljem da pruži podršku direktnim stranim investicijama i da olakša priliv stranih ulaganja u našoj zemlji. OECD istraživanje Investment Reform Index za 2006. godinu je rad FIPA-e ocijenilo najlošijim ocjenom (ocjena 2,75) od svih agencija za unapređenje investicija u Jugoistočnoj Evropi uz preporuku da Agencija treba konsolidovati svoju promociju ulaganja i program olakšica investitorima. Pored toga, bitno je primijetiti da administrativni kapaciteti FIPA-e trebaju biti ojačani, uključujući i jačanje veza s drugim državnim tijelima i organizacijama iz privatnog sektora, te je potrebno razviti mehanizam monitoringa i evaluacije svog rada.

Iako je FIPA napravila značajne korake u jačanju svojih kapaciteta, postoji još mnogo prostora za unapređenje poslovanja FIPA-e, poput:

- FIPA treba djelovati kao **one-stop-shop** za strane investitore i treba biti jedino tijelo ovlašteno za podnošenje zahtjeva za poticaje.
- Svakom klijentu FIPA-e treba biti dodijeljen **Project manager** koji će biti fokusiran na pojedinog investitora.
- FIPA treba razviti **jasan, standardiziran i formaliziran pristup** stranim investitorima za svaku fazu investicijskog projekta.
- FIPA treba proširiti **kontakte s vlastima** na nacionalnoj i lokalnoj razini te unaprijediti mrežu svojih kontakata putem diplomatskih predstavništava BiH u inostranstvu s ciljem fokusiranog privlačenja stranih investitora.
- FIPA treba imati proaktivnu strategiju za lobiranje za važne promjene u poslovnom okruženju.

U okviru unapređenja poslovnog okruženja za privlačenje domaćih i direktnih stranih investicija važan aspekt predstavlja i **zakonska regulativa**.

U okviru implementacije Opcije Izmjene i dopune Zakona o politici direktnih stranih ulaganja u BiH, predloženo je i da se tri ključne oblasti riješe prihvatanjem sljedećih opcija, navedenih pojedinačno, za svaku oblast kako slijedi:

- **Zaštita investitora** – što znači prečistiti sve odredbe koje se odnose na javno informisanje, zaštitu postojećeg stanja i stabilizaciju na osnovu "bijeleg knjige" stranih investitora.
- **Rješavanje sporova** - što znači napraviti novu formulaciju odredbe koja se odnosi na rješavanje sporova, a sve u skladu s Ustavom BiH, domaćim zakonodavstvom, te u skladu s međunarodnim standardima.
- **Sigurnost ulaganja** (zaštita ili garancije) - što znači dodatno pojasniti odredbe koje uređuju nacionalni tretman, poreze i porezne poticaje i dobit koja nastane kao rezultat ulaganja.

Donošenjem izmjena i dopuna Zakona o politici FDI-a u BiH s jasnim i preciznim odredbama stvorila bi se veća pravna sigurnost, unaprijedio i pojednostavio proces priliva direktnih stranih ulaganja i poboljšalo poslovno okruženje i investicijska klima. Pored toga, izmjene i dopune Zakona u skladu sa novim, modernim rješenjima bi pomogle u otklanjanju barijera u poslovanju javnog i privatnog sektora.

Bitno je obratiti pažnju na poticanje i zaštitu domaćih investitora kroz zakonsku regulativu, i kroz poticanje **offset poslova**. Dalje, veoma je bitno redefinisati ulogu **Razvojne banke**, povećati njenu uključenost u investicijsku politiku, te unaprijediti efikasnost i transparentnost njenog poslovanja. U skladu s tim, neophodna je unaprijediti transparentnost rada kroz propisivanje obaveznih **mjesečnih i kvartalnih izvještaja**, zatim izrada **plana rada** Razvojne banke koji će biti usmjeren na privredni razvoj, što i jeste njena krajnja uloga.

POLITIKE POTICAJA INDUSTRIJSKOG I POLJOPRIVREDNOG SEKTORA

Industrijska politika

Ekonomija Bosne i Hercegovine je prije rata bila dominantno zasnovana na industrijskom sektoru. Ne treba posebno pominjati šta su na svjetskom tržištu značila imena UNIS-a, TAS-a (saradnja sa WV-om), FAMOS-a (saradnja sa Mercedesom), Energoinvesta i ostalih velikih sistema. Ekonomija BiH danas je, nažalost, praktično na samom dnu, što pokazuju i sva relevantna istraživanja i parametri.

Industrijski sektor u BiH više ne postoji

Preostala velika preduzeća kao što su: rudnici, Elektroprivreda, Telekom, javna preduzeća za ceste i prerađivački kompleksi trebali bi biti značajno tržište za mala i i srednja preduzeća (MSP). Međutim, stanje sa velikim preduzećima je opterećeno sa tri činjenice:

- nijedna od dosadašnjih vlada nije imala senzibilnosti ni osposobljenosti da upravlja složenim procesom tranzicije ovakvih preduzeća;
- politikantstvo, održavanje *status-a quo* u cilju što dužeg netransparentnog transfera društvenih dobara u privatna – tj. sumnjiva i protivzakonita privatizacija;
- netransparentnost u zapošljavanju, radu i raspodjeli dobiti preostalih javnih preduzeća.

U ovakvim uslovima nisu se mogli postići znatno bolji rezultati. Kao rezultat imamo činjenicu da je u novembru 2012. blokirano 58.054 računa poslovnih subjekata iz Bosne i Hercegovine. Naročito je zabrinjavajuće veliko zaduženje javnih preduzeća kod komercijalnih banaka kao i njihovi iskazani gubici koji i vitalnu privredu i cijelo društvo vuku na dno. Na listi uspješnih velikih preduzeća osim Elektroprivrede i Telekoma najviše dominiraju trgovački lanci.

Kada su u pitanju MSP, mala preduzeća i obrti, koji su trebali biti nosioci industrijskog razvoja, registrovano ih je 114.995 sa ukupno 388.361 zaposlenim (Podaci FMRPO – 2012. godina). Po strukturi djelatnosti su to: prodaja i servisi 48 %; Catering 13,51% a proizvodnja samo 13,03 %.

Drugi rezultat ovakve ekonomske politike je da su vještine i poznavanje savremenih tehnologija, kao i mobilnost radne snage u BiH, izuzetno niske. Svih 12 stubova konkurentnosti industrije (po WEF-u, izvor Global Competitiveness Report 2012 WEF) su na niskom nivou. *Obzirom da se svi stubovi ne mogu podići odjednom, strategija ozdravljenja za BiH bi trebala biti "privreda zasnovana na efikasnosti".*

Politike Naše stranke u oblasti industrije i razvoja se baziraju na sljedećem:

- **Podupiranje i razvoj Centara izvrsnosti** (tehničko tehnoloških centara) koje bi imali javno-privatni karakter vlasništva. Misija ovih centara je izgradnja i unapređenje konkurentnosti regija i preduzeća, shodno specifičnim proizvodnim djelatnostima ili konkurentnim prednostima regija u kojima se nalaze. Ciljevi ovih institucija bili bi:
 - tehnička i tehnološka asistencija razvoja novih ili unapređenja postojećih proizvoda i proizvodnih procesa, informiranje i podizanje svijesti o novim tehnologijama;
 - osiguranje obučene radne snage za potrebe specifičnih industrija, te obuke visokokvalificirane radne snage;
 - uvezivanje firmi i industrija regije kroz "klaster" aktivnosti: mapiranje i osnivanje industrijskih klastera, uvezivanje firmi interesnih i međuzavisnih aktivnosti radi zajedničkog nastupa na tržištu, tehnološka saradnja;
 - promidžba saradnje sa univerzitetima, osobito tehnološkim institutima i laboratorijama univerziteta prirodnih i tehničkih nauka;
 - promidžba ekonomske saradnje industrija i firmi regije sa inozemstvom; od posebne važnosti predstavlja promoviranje kooperacije sa stranim partnerima (npr. podugovaranje, loan business,

originalna manufakturna proizvodnja, zajednička ulaganja i mergeri), te osiguranje horizontalnog vida podrške izlaska na ino tržište;

- poslovna inkubacija s ciljem omogućenja razvoja novog biznisa.

Dokazi o svrsishodnosti ovakvih tehničko-tehnoloških centara su:

- INTERA - Tehnološki Park Mostar – institucija koja je registrirana kao fondacija;
 - MTTC - Machine Tool and Technology Centar – Gračanica, neprofitni centar u vlasništvu konzorcija privatnih kompanija;
 - ARTECO - Tehnološki centar za drvenu industriju – Tešanj, neprofitni centar u vlasništvu konzorcija privatnih kompanija;
 - TTC - Tekstilno tehnološki centar – Doboj Istok, neprofitni centar u vlasništvu konzorcija privatnih kompanija.
- **Podupiranje i razvoj instituta/laboratorija za dokazivanje kvaliteta proizvoda:**
- Agencija ZEDA - Laboratorija LIND - Zenica za ispitivanje namještaja i drveta;
 - Delegacije Evropske Unije u BiH, Ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta Federacije BiH i Vlada ZE-DO kantona;
 - AGENCIJA ZA SIGURNOST HRANE Bosne i Hercegovine, samostalna upravna organizacija, osnovana odlukom Vijeća ministara BiH od 08.03.2005. godine (Službeni list BiH 22/05) na prijedlog Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, a na temelju Zakona o hrani BiH;
 - POLJOPRIVREDNI INSTITUT Republike Srpske, koji će, zahvaljujući novoj opremi vrijednoj 150.000 dolara, u svojoj laboratoriji moći da utvrđuje koncentraciju genetski modificovanih organizama /GMO/ u hrani;
 - INSTITUT ZA STANDARDIZACIJU BIH, zadužen za predlaganje strategije standardizacije u BiH, pripremanje i publikovanje bosanskohercegovačkih standarda;
 - INSTITUT ZA INTELEKTUALNO VLASNIŠTVO BIH, zadužen za vođenje upravnog postupka za sticanje, održavanje, promet i prestanak prava industrijskog vlasništva (patent, patent sa skraćenim trajanjem, robni i uslužni žig, industrijski dizajn, geografska oznaka) na teritoriji Bosne i Hercegovine.

Naš prvi korak bio bi sačinjavanje pregleda svih postojećih centara inovativnosti i instituta/laboratorija za dokazivanje kvaliteta proizvoda, potom implementacija jedinstvene strategije njihovog umrežavanja i razvoja.

Ovakve institucije imaju realne šanse samo ako su komplementarne sa nekim od postojećih održivih preduzeća. Nakon bezbroj promašaja u okruženju i svijetu nastao je dobar primjer u bližem regionu: Industrijsko-tehnološki park Vršac (podržan od USAID-a, EBRD-a i lokalne uprave) koji je komplementaran sa obližnjom farmaceutskom industrijom. Takve "tehnološke" parkove smo imali nekada u našoj sredini, ali su oni neopravdano i nepovratno izgubljeni.

Novi tehnološki centri se moraju stvarati na lokacijama u blizini inovativnih preduzeća kao što su Tehnološki park Bekto Preciza i drugi njemu slični koji već postoje širom BiH u oblastima: prerada lakih

metala i plastike; brizganje i galvanizacija; prerada kože; izrada sportske i druge odjeće, izrada namještaja, izrada mašinskih dijelova, izrada građevinskih poluproizvoda, industrija elektronike i automatike, industrija softvera, konditorska industrija i sl.

Ovakvi centri ne treba da budu locirani na osnovu političkih percepcija i lobiranja nego na sljedećim principima:

- dokazano postojanje jake preduzetničke ideje;
- tradicija sredine i raspoloživost kadrova;
- poduzetno lokalno okruženje.

Dakle, ono što još uvijek može da nas ohrabri je činjenica da mi još uvijek imamo znanja i tradiciju koja bi se mogla potaknuti a imamo i novopridošle kadrove. Ono što je do sada nedostajalo je povoljan poslovni ambijent.

Politike razvoja poljoprivredno-prehrambenog sektora

Poljoprivreda, odnosno proizvodnja hrane u Bosni i Hercegovini može i treba da bude jedan od strateških pravaca budućeg razvoja. Nažalost, postojeći statistički pokazatelji, kao i aktuelna ekonomsko-politička situacija ne govore tome u prilog.

Poljoprivredne površine u BiH zauzimaju oko polovine ukupne zemljišne površine BiH, i iznose 2.523.000 hektara (ha), od čega je 1.589.000 obradivih površina i 1.020.000 oranica. Kvantitativni pokazatelji o razmjerama ovoga resursa pokazuju da u BiH po jednom stanovniku dolazi 0,36 ha obradivih površina što je svrstava u donji prag zemalja koje ulaze u krug prosečno bogatih ovim prirodnim resursom.

Drugi važan indikator je korištenje poljoprivrednih resursa - zemljišta, i to onog najkvalitetnijeg, kakve su oranice. U BiH se sije svega oko 53% oranica (u FBiH ispod 50%, RS oko 55%). U dva entiteta trendovi korištenja oranica su različiti. U Republici Srpskoj se sjetva povećava (tokom 15 godina za oko 35 000 ha), a u FBiH trend je negativan. U FBiH se danas sije manja površina nego neposredno nakon zadnjeg rata. Učešće stočarske proizvodnje u ukupnoj poljoprivrednoj proizvodnji je ispod 40%, što je sintetički indikator opšte nerazvijenosti poljoprivrede.

Treći relevantni indikator stanja i razvijenosti poljoprivrede se odnosi na stepen zadovoljenja stanovništva vlastitom hranom i pićem (tzv. samodovoljnost). Ta samodovoljnost iznosi oko 40% i ne smanjuje se u zadnjih 15 godina. Prije rata taj procenat iznosio je oko 75% (i pored usitnjenih parcela). Kada su poljoprivredni proizvodi u pitanju, najveća pojedinačna uvozna stavka nije hrana nego pivo (koje je proglašeno hranom). Zatim slijede žito, meso, mlijeko, duhan, kafa, voće i povrće, šećer i ulje. Dakle, navedena hrana predstavlja ključne poljoprivredne prehrambene artikle od kojih se većina mogu proizvoditi u BiH, izuzev šećera i kafe. Na primjer, procjene kažu da godišnje potrebe BiH za pšenicom iznose cca 500.000 tona, od čega se svega 5% zadovoljava pšenicom domaćeg porijekla?! Usko sa ovim vezan je i spoljno-trgovinski deficit u razmjeni sa poljoprivrednim proizvodima koji iznosi oko 2 milijarde godišnje i koji se godinama održava na tom nivou. Izvoz ovih proizvoda u zadnjih nekoliko godina raste, te je pokrivenost uvoza izvozom porasla sa 13% prije desetak godina na oko 29% u 2012. godini, ali to je i dalje krajnje nizak procenat, obzirom na objektivne potencijale. Vrijednost uvoza poljoprivrednih proizvoda u 2012. iznosila je 2,45 milijardi KM (učešće u ukupnom uvozu 16,06%), dok je vrijednost izvoza u istom periodu iznosila svega 705,92 miliona KM (učešće u ukupnom izvozu 8,98%). Izvoz hrane dodatno je otežan

nemogućnošću plasmana namirnica životinjskog porijekla na tržišta EU kao i nedostatak adekvatnih certifikata i licenciranja poljoprivrednih proizvoda u skladu sa EU standardima. S druge strane, na domaćem tržištu, proizvođači su suočeni sa cjenovno konkurentnijim uvoznim proizvodima (podrška jakih uvoznih lobija i velikih trgovačkih centara u stranom vlasništvu), izuzetno visokom procentu crnog tržišta, uzrokovanog neadekvatnim angažmanom nadležnih inspeksijskih organa i laboratorija te izostankom saradnje sa domaćim prerađivačima i trgovcima prilikom otkupa i plasmana domaćih proizvoda.

Kada je u pitanju **institucionalni okvir** poljoprivrednog sektora u BiH i ovaj segment organizovan je u skladu sa komplikovanom državnom strukturom u Bosni i Hercegovini, koja podrazumijeva organizaciju na državnom (iako ne postoji državno ministarstvo, pa je veći dio ovlaštenja iz ove oblasti prenesen na Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa, a manjim dijelom na Ministarstvo finansija i trezora BiH i Direkciju za evropske integracije), entitetskim nivoima (resorna ministarstva), te kantonalnim (FBiH), Brčko Distriktu i opštinskim nivoima. Nerijetko se dešava da postoji apsolutna odsutnost koordinacije navedenih nivoa vlasti, što vrlo često rezultira i nepredvidljivim negativnim efektima.

Nadalje, **politike poticaja poljoprivrednog sektora**, osim odsustva jedinstvene strategije, harmonizacije i sinergije, karakteriše netransparentnost u trošenju sredstava (korumpiranost), nepostojanje kriterija i prioriteta prilikom raspodjele sredstava, nizak nivo kontrole utrošenih sredstava, što sve rezultira nezadovoljavajućim konačnim efektima (rast proizvodnje u odnosu na uložena sredstva).

Sve naprijed navedeno - i pored značaja i potencijala kojeg poljoprivredni sektor u BiH ima - rezultiralo je činjenicom da je **učešće poljoprivrede u bruto nacionalnom prihodu BiH smanjeno u posljednjih jedanaest godina sa 14% (2001. godine) na 6,9% (2011.) što je rezultat njene stagnacije u odnosu na druge privredne grane u kojima se bilježi određeni napredak.**

Politike Naše stranke u oblasti poljoprivrednog sektora

I pored navedenih negativnih trendova i objektivno veoma nepovoljne situacije u poljoprivrednom sektoru u BiH, Naša stranka smatra da postoje realne pretpostavke da ovaj segment dobije ključno mjesto u definisanju strateških pravaca razvoja BiH i to provođenjem sljedećih politika i mjera:

- redefinisane politike poticaja poljoprivrednom sektoru praćeno apsolutno transparentnim trošenjem sredstava, u skladu sa jasno definisanim kriterijima i prioritetima, a na bazi prethodno provedenog istraživanja realnih potencijala i potreba različitih sudionika u okviru sektora. Cilj je, dakle, fokusirati se na strateški važna područja, kako sa aspekta proizvodnih tako i sa aspekta tržišnih mogućnosti, konkurentnosti proizvoda na tržištu, itd;
- provođenje objektivnih (po potrebi i eksternih) evaluacija efekata odabranih politika;
- definisanje paketa mjera i propisa sa ciljem povećanja plasmana domaćih proizvoda, kako na domaćem tržištu tako i u izvozu:
 - razvoj legislative koja potiče dinamičnije tržište poljoprivrednog zemljišta, te ohrabrivanje okrupnjavanja poljoprivrednih posjeda;
 - pokretanje projekata uvođenja samoodrživih poljoprivrednih ekonomskih jedinica;
 - suzbijanje "sivog tržišta" kroz jačanje rada inspeksijskih organa na uvođenju reda na tržištu, podršku domaćem prodajnom segmentu, edukaciji i boljem informisanju, te uvezivanju domaćih proizvođača i kupaca;
 - jačanje mjere kontrole zdravstvene ispravnosti namirnica i poljoprivrednih proizvoda (naročito uvoznih);
 - subvencioniranje izvozno orijentisanih proizvođača;

- uvođenje sezonskih uvoznih kontingenata za robe koje se proizvode u BiH;
- saradnja i povezivanje domaćih proizvođača, kompanija, bankarskog sektora, resornih ministarstava i međunarodnih institucija sa ciljem zagarantovanog otkupa i plasmana domaćih proizvoda;
- popuna robnih rezervi putem dugoročnih ugovora s domaćim poljoprivrednim proizvođačima;
- razvoj istraživačkih kapaciteta u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja (npr. razvoj domaće sjemenske proizvodnje) kao i razvoj efikasnog savjetodavnog servisa koji će pružiti stručnu pomoć poljoprivrednicima;
- usklađivanje i harmonizacija domaće pravne legislative sa legislativom EU koja regulišu ovu oblast, a tiče se, prije svega, okolinskih aspekata, standarda kvaliteta (ISO, HACCP, HALAL, IFS, BFC i sl.), oštih kriterija zdravstvene i higijenske ispravnosti proizvoda, ali isto tako raditi na edukaciji i informisanju domaćih proizvođača;
- hitno stvaranje preduslova za korištenje predpristupnih fondova EU namijenjenih poljoprivredi i ruralnom razvoju zemalja pristupnica kojima će se podržati i olakšati neminovne promjene i reforme, te dijelom povećati konkurentnost i kvalitet bh. proizvoda na tržištu;
- stvaranje opšteg okruženja uz održive uslove življenja za povratak ljudi na selo, te očuvanje i zaštitu životne sredine od štetnih učinaka poljoprivredne i drugih proizvodnji kroz pravilnu upotrebu poljoprivrednog zemljišta;
- stvaranje adekvatnog institucionalnog okvira kroz formiranje ministarstva poljoprivrede na nivou Vijeća ministara praćeno neophodnim, postepenim harmoniziranjem politika, zakonskih propisa i mehanizama sektora na svim nivoima vlasti unutar BiH, kao i sa principima i standardima EU, te u skladu sa tim redefinisane strategije razvoja poljoprivrednog sektora u BiH;

SOCIJALNE POLITIKE I ZAPOSŁJAVANJE MLADIH

Socijalna politika usmjerena za siromašne

Izrazito loša ekonomska situacija u BiH se značajno odrazila na socijalnu situaciju, dominantno na siromaštvo. Procjenjuje se da je u BiH oko **20% stanovništva siromašno**. Riječ je o "relativnom siromaštvu" čija je granica ustanovljena na 240 KM po članu domaćinstva na mjesečnom nivou. Recentna finansijska kriza je još više produbila problem siromaštva, te dodatno povećala rizik od siromaštva i socijalne isključenosti.

Osnovni problem sistema socijalne zaštite u BiH je njegova slaba efikasnost u smanjenju siromaštva. BiH troši oko **4% BDP-a za isplatu novčane pomoći** različitih oblika koji nisu zasnovani na doprinosima. To je mnogo više od prosjeka među državama u regiji (1,6% BDP-a). Pri tome treba imati u vidu da se 4% BDP-a za socijalne transfere iz budžeta odnosi samo na entitete. Pored toga, kantoni u FBiH kao i opštine u RS-u imaju pravo finansiranja socijalnih naknada iz svojih budžeta koji dopunjavaju ili dupliraju entitetske transfere. Kada se i ta potrošnja uzme u obzir, ukupni rashodi za socijalna davanja iz budžeta u BiH bi se mogla procijeniti na oko 7% BDP-a.

Istovremeno, najsiromašnija petina stanovništva prima samo 21% od ukupnog iznosa socijalne pomoći iz budžetskih socijalnih transfera, što je znatno manje od njihovih realnih potreba. Ako bi se ovi transferi (koji iznose 4% BDP-a) ukinuli, siromaštvo bi se samo neznatno povećalo, za oko 1 procentni poen. S druge strane, čak i kada bi se ovi transferi uduplali, njihov uticaj na smanjenje siromaštva bi i dalje bio zanemariv ako se ne bi promijenio način distribucije. Prema tome, transferi socijalne pomoći imaju zanemariv uticaj na smanjenje siromaštva, jer ne ciljaju one kojima je pomoć najviše potrebna. Nasuprot tome, njihovo

ciljanje je regresivno. Osnovni problem leži u činjenici da su socijalni transferi u BiH uglavnom zasnovani na "statusnim pravima", posebno u slučaju "boračkih naknada". Za iznose, koji su u cilju pridobijanja boračkih i srodnih kategorija - potencijalnih birača neselektivno izdvojeni iz budžeta, moglo se otvoriti hiljade radnih mjesta (putem finansiranja istraživanja i razvoja, a ne da država bude poslodavac), a samim tim bi se drastično smanjilo siromaštvo u BiH. Dakle, **preraspodjela unutar socijalnih fondova** je neminovnost, ali ne na osnovu revizija, koje rezultiraju još većim troškovima.

Naredni problem koji se javlja je eksplozivni rast "novog siromaštva", tj. **propast srednjeg sloja stanovništva**, koji je od relativno visokog životnog standarda prije rata, danas završio u siromaštvu. Riječ je o socijalnim posljedicama loše, netransparentne i pljačkaške privatizacije kroz organizovani sistem korupcije. Tome treba dodati i socijalne posljedice rata u BiH, jer materijalne štete nisu sanirane velikom međunarodnom finansijskom pomoći, koja je korištena neefikasno, a dobrim dijelom joj se gubi svaki trag.

Pozitivne implikacije uvođenja diferencirane stope PDV-a, odnosno "socijalna" komponenta ovakve odluke koja je direktno usmjerena na poboljšanje kupovne moći i standarda stanovništva objašnjenja je u prethodnim odjeljcima. Pored toga, ekonomske politike Naše stranke definišu konkretne prijedloge rješenja za **efikasnu socijalnu politiku BiH**.

Najprije, BiH treba **reformisati socijalna novčana davanja** nevezana za osiguranje u programe i mjere koje imaju za cilj razvoj mreže socijalne sigurnosti, koja je:

- manje opterećenje za javne resurse,
- efikasnija i
- bolje usmjerena na siromašne.

U tom pravcu, sljedeće preporuke su posebno važne:

- Uraditi ažurirane instrumente za **unapređenje ciljanja socijalnih naknada** iz budžeta u cilju dopiranja do siromašnih i najugroženijih. Bolji mehanizam ciljanja bi pomogao rješavanju gore navedenih problema i pružio podršku za prelazak s politički iznuđenog pristupa zasnovanog na pravima, na pristup zasnovan na potrebama, koji jača naknade za one koji su socijalno ugroženi;
- Uvesti promjene programa socijalne pomoći da bi se ukinulo njihovo destimulativno djelovanje na rad i pojačala kompatibilnost programa socijalne pomoći sa **stimulacijama za rad** u cilju olakšanja prelaska u zaposlenost;
- Unaprijediti **ekonomičnost, transparentnost i odgovornost administracije naknada**. Bolja administracija naknada bi se mogla ostvariti putem temeljitog funkcionalnog pregleda postojećih procesa registracije, toka informacija i upravljanja podacima, institucionalnih uloga i odgovornosti na svim nivoima vlasti s krajnjim ciljem uspostavljanja jedinstvenih registara na nivou entiteta. Konačno, administracija naknada će imati koristi od revizije zakonitosti prava koja je posebno kritična za upravljanje i ograničavanje troškova programa u kojima je u posljednjem periodu došlo do brzog rasta broja korisnika.

Zapošljavanje mladih

U Bosni i Hercegovini nezaposlenost se povećava iz godine u godinu i predstavlja velik socioekonomski problem i trošak za društvo. BiH ima **preko pola miliona registrovanih nezaposlenih lica**. Analizirajući problem nezaposlenosti, posebno nezaposlenosti mladih u BiH, može se zaključiti da su dostignuti istorijski maksimumi. Trend u oblasti nezaposlenosti, posebno u oblasti nezaposlenosti mladih u BiH, prati najnegativniji scenario sa stopom od **57%** u 2013. godini, te stavlja BiH na posljednje mjesto u Evropi sa

najgorom situacijom za zapošljavanje mladih. Izuzetno visoke stope nezaposlenosti, neaktivnosti mladih i nemogućnost ekonomske emancipacije mladih, postaju jedan od ključnih faktora koji usporava i onemogućava društveni rast i ekonomski razvoj.

U skladu sa spomenutim negativnim trendovima koji su u našoj državi prisutni dugi niz godina, Naša stranka u nastavku predlaže niz mjera, koje prema primjerima dobre prakse nude kvalitetna i dugoročna rješenja.

U što kraćem roku neophodno je uvesti aktivne mjere sa fokusom na dva iznimno važna pravca: podizanje zapošljivosti mladih putem boljeg **povezivanja obrazovnog sistema i tržišta rada**, te pružanje **podrške poduzetništvu mladih**. Stoga je neophodno jasno i konkretno političko opredjeljenje usmjereno na ekonomski razvoj i efektivnu **saradnju sa svim učesnicima na tržištu rada**.

BiH nema proaktivan pristup, ne anticipira trendove i potrebe tržišta rada, odnosno ne prizvodi blagovremeno radnu snagu koja je potrebna tržištu rada i na način koji će osigurati raspoloživost neophodnih vještina i ključnih kompetencija. **Obrazovni sistem** u BiH ne pruža mladim ljudima ključne kompetencije i životne vještine koje se odmah traže od njih na tržištu rada od strane poslodavaca. Tranzicija između školstva i radnog mjesta je posebna oblast zasnovana na adekvatnim politikama i mjerama koje pomažu mladim ljudima da pređu sa učenja na zarađivanje. Strukturalni problem u ekonomiji koji se ogleda u neadekvatnosti između traženih i ponuđenih vještina i kompetencija na tržištu rada spada među najvažnije probleme. Za rješenje spomenutog problema, neophodno je pojačati savjetodavne usluge za mlade, povećati **mobilnost radne snage**, integrisati potrebe tržišta rada u obrazovne politike na svim nivoima - povezati sistem obrazovanja sa tržištem rada tako što će se nastaviti započete **reforme u obrazovanju**, sa ciljem uspostavljanja efikasnog sistema profesionalne orijentacije i karijernog savjetovanja, te usklađivanja **upisne politike** u obrazovnim ustanovama sa potrebama tržišta rada. Dalje, potrebno je izraditi nastavne planove i programe koji će sadržavati veći obim **praktične nastave** bazirane na rezultatima ispitivanja tržišta rada i saradnji sa poslodavcima, poticati volonterizam i njegov značaj u razvoju vještina. Razvijati učenje za poduzetništvo kao ključnu kompetenciju na svim nivoima obrazovanja te podsticati **samozapošljavanje**, odnosno pokretanje malog biznisa za mlade. Uvesti model "**portfolio zapošljavanja**", što podrazumijeva registraciju pojedinca kao samostalne "radne jedinice".

Postojeći **zakonski okvir** u ovoj oblasti nije dovoljno usklađen sa međunarodnim standardima i zahtjevima EU, kao i sa stvarnim potrebama tržišta rada. Potrebno je izmijeniti postojeći sistem naknada za nezaposlenost, a u tu svrhu potrebno je promijeniti Zakon o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba FBiH, tako da se visina naknade vezuje za lična primanja lica prije prestanka radnog odnosa. Usvojiti definicije nezaposlene osobe i aktivnog tražioca posla prema ILO (Internacionalni Labor Organization) standardu. Tako bi se uspostavio pravni osnov da status nezaposlene osobe ima samo radno sposobna osoba koja aktivno traži posao ili stručno usavršavanje s ciljem podizanja konkurentnosti za poslove za kojima postoji potreba na tržištu rada.

Model rada **javnih službi za zapošljavanje** u FBiH je neefikasan i neprilagođen potrebama tržišta rada. Opterećenje zbog vođenja evidencija zdravstvenog osiguranja značajno otežava rad javnih službi za zapošljavanje i sprečava ih da se prilagode potrebama tržišta rada i da vrše osnovne misije vezane za posredovanje pri zapošljavanju i individualno savjetovanje o tržištu rada. Neophodno je **izmjestiti servisiranje zdravstvenog osiguranja iz javnih službi za zapošljavanje**. Potrebno je izmijeniti zakonsku regulativu da se zavodi za zapošljavanje isključivo bave pitanjima posredništva u zapošljavanju a da zavodi zdravstvenog osiguranja ubuduće servisiraju zdravstveno osiguranje. Zakon o zdravstvenom osiguranju FBiH bi trebao osigurati pravo na obavezno zdravstveno osiguranje svim licima sa prebivalištem u FBiH koja nisu obavezno zdravstveno osigurana po drugom osnovu, kako je učinjeno u RS-u i Distriktu Brčko.

Podržavati i poticati mjere na tržištu rada koje je su pokazale izvrsne rezultate, poput: **sufinansiranje programa zapošljavanja pripravnika** u strateškim sektorima, uvođenje politika sufinansiranja obuka za poznatog poslodavca gdje bi se iz tripartitnih izvora finansiranja (Zavod za zapošljavanje 40%, poslodavac 30%, lokalne vlasti 30%) sufinansirale prekvalifikacije za deficitarna zanimanja i gdje učešće poslodavca ujedno garantuje zaposlenje nakon obuke. Podrška **biznis inkubatorima** po uzoru na *Business innovation zoo* pokrenut od strane najefikasnijeg portala za zapošljavanje u BiH - *Posao.ba*, nastavak razvijanja centara za karijerno savjetovanje po uzoru na postojeće i vrlo uspješne **CISO** centre, te njihovo integrisanje u sistem Zavoda za zapošljavanje. Ujedno, neophodno je povećati sredstva za aktivne mjere i programe tržišta rada, kreirati raznovrsnije i bolje ciljane programe, bolje prilagođene ciljnim grupama. Naročito je potrebno utvrditi kategorije onih koji su dugi niz godina na biroima i koji su teško zapošljivi poput KV i NKV radnika, te hitno usmjeriti programe za njihovo zapošljavanje ili prekvalifikaciju.

Formirati **Fond za budućnost** na način da se od svake tone uglja, kubnog metra drveta, kubika vode, odvaja izvjesna suma u taj fond, koji bi bio namijenjen za investicije, istraživanje i razvoj, održivi razvoj ili, iznimno, na saniranje posljedica u vrijeme krize. Ovakav fond ili fondovi mogu biti na entitetskom nivou, u čijoj je nadležnosti privreda i socijalna politika, ali se može uspostaviti i na državnom nivou sa jasnom odrednicom kako se sredstva dijele, ali i kako investiraju.